

НЕКЕ БАЛКАНСКЕ И ДУНАВСКЕ ВЕЗЕ ТРОЈЕ

Праисторијска истраживања показују нам да је у немирном делу Европе познатом под именом „Блиски Исток“ постојало још у неолитском периоду више културних група, које се могу сврстати под четири главе на следећи начин:

1. егејска, миновско–микенска група,
2. тесалијска,
3. горњембалканска и дунавска,
4. јужноруска и сродне групе.

Прва од ових група толико је добро позната да је довољно да истакнемо њен континуитет од неолитског периода кроз бронзано доба, и чињеницу да је, иако је временом била широко распрострањена по Медитерану — од Шпаније до Кипра и обале Палестине — у самом егејском подручју њена северна граница на западној обали била Тесалија, коју је достигла у касном минојском периоду; а на супротној обали, једино налазиште које иде северније је-сте Троја, где је касно минојски период савремен са градом VI. Спорадични примерци дуж обале од Тесалије до Троје веома су позни и, очигледно, имали су мало утицаја.

Ископавања господе Вејса и Томпсона у праисторијској Тесалији, која су обухватила више од сто локалитета, довела су их до тога да разликују велики број стилова грнчарије: црвену монохромну, црвену или црну урезану, или пак осликану светлим на тамном или тамним на светлом, у многим варијантама. Украси су претежно праволинијски и ближи су северним групама него миновској. Ови стилови протежу се од неолита, преко халколита, до бронзаног доба, са постепеним променама и без наглог прекида све до краја L.M. III. Ово се подудару са оним што је већ било познато о миновском утицају на тесалијску обалу. Терракота фигурине такође се јасно разликују од острвских и егејских типова, и припадају ниским, збијеним облицима копнених култура.

Ископавачи сматрају да, изузев крето–микенских ваза (L.M. II и III), једва да се може говорити о некаквој директној вези између Тесалије и јужних делова грчког копна, и да стилови са Циклада нису имали значајнијег утицаја. Чак и када је у касном минојском периоду ова цивилизација дошла у додир са Тесалијом, она није заменила домаће производе, већ је наставила да постоји упоредо с њима, а утицај који је имала резултовао је донекле хибридниим стилем.⁵

Стога су ископавачи тражили везе са Тесалијом не на југу, већ на северу.⁶

На основу неколико крхотина, једне чаше и једне зделе, др Цунтас је склон да уочи одређену повезаност између Тесалије и Троје, али господи Вејс и Томпсон се са тим мишљењем не слажу и сматрају да су тројанске вазе у већини својих особина несличне тесалијским.

Појава минијске керамике у Троји VI и VII и у Тесалији не мора доказивати постојање било какве непосредне комуникације, иако би се она могла претпоставити. Порекло минијске керамике још је увек несигурно.⁷

Тесалијска грнчарија делује да је повезана са северним Балканом, посредством стилова који можда могу бити македонског порекла.

Још увек нема довољно поузданих података о Македонији, али за сада везе Тесалије леже на северу. Фигурине имају своје најближе аналогije у Тракији, а украсни мотиви диминијске керамике — комбинација спиралних и геометријских елемената — повезују Тесалију са Тракијом, Румунијом, Галицијом, Бесарабијом и Јужном Русијом.⁸

Тесалија је наставила у неолитском или поднеолитском периоду када су егејско подручје и подручја „српске Троје“ ушла у бронзано доба. Троја, која је била смештена на веома важним трговачким путевима (као што ћемо касније видети), била је повезана са анадолским крајем на истоку, а на западу преко Србије са осталим деловима Европе, али Тесалија је лежала сувише далеко од ове линије.⁹ Она је, такође, била изван микенских трговачких рута, чинећи на извесни начин изоловану врсту забачене области између два велика подручја употребе метала, и служила је као тампон-држава која је требало да спречава да северни и јужни Грци буду угрожени од стране дунавских народа.

Касније, када су Микенци уклонили ту баријеру (освајањем или другим средствима),¹⁰ или када су немири и притисак са позадине натерали све више и више освајача у Грчко полуострво, Тесалија је била прва на њиховом путу и многи северњаци пали су на том месту. У ствари, у доба Ахајаца, Тесалија је била једна од великих средишта Хелена, и сасвим је могуће да длакави Фери и варварски слој који Хомер наговештава пружају прави траг унутрашњих ратова. Контраст између северне и јужне Грчке који налазимо код Хомера слаже се са чињеницама, колико их познајемо. Занимљив споредни резултат расправе о тесалијској цивилизацији јесте наговештај о Пелазгима. Нема намере да се у овом тренутку улази у спор око Пелазга, посебно у светлу најоснованијег објашњења које је дао др Лиф,¹¹ али ако „пелашки“ значи старински, заостали и некултивисани, онда он добро описује тесалијски народ, варварске Фере, Магнете и Кентуаре. Груби остаци, као што су итхифаличне и стеатопигне фигурине, упућују у овом правцу. Изгледа да је у сваком случају велика грешка изједначити пелашки са микењским, као што чини професор Рицвеј, јер Вејс и Томпсон показују да су најпелашкије тачке управо оне које су најмање микенске.¹²

Отац Браун¹³ спомиње чињеницу да у Хомеровој географији постоји празнина која одговара Македонији и да песник познаје тројанско-тракијску групу и грчку, али не и оно што лежи између.

Постоји одговарајућа празнина у Хомеровој Малој Азији (дуж читаве обале) која се објашњава вероватним „поседима“ Хетита, чија је моћ цветала још од миновских дана и спречавала критске морепловце да у већем броју насељавају ту обалу.¹⁴

Не мора се претпоставити подједнако моћан народ на грчкој страни Егеја; а отац Браун наговештава да ова северозападна празнина може означавати налет варвара које песници или нису познавали, или нису желели да препознају.

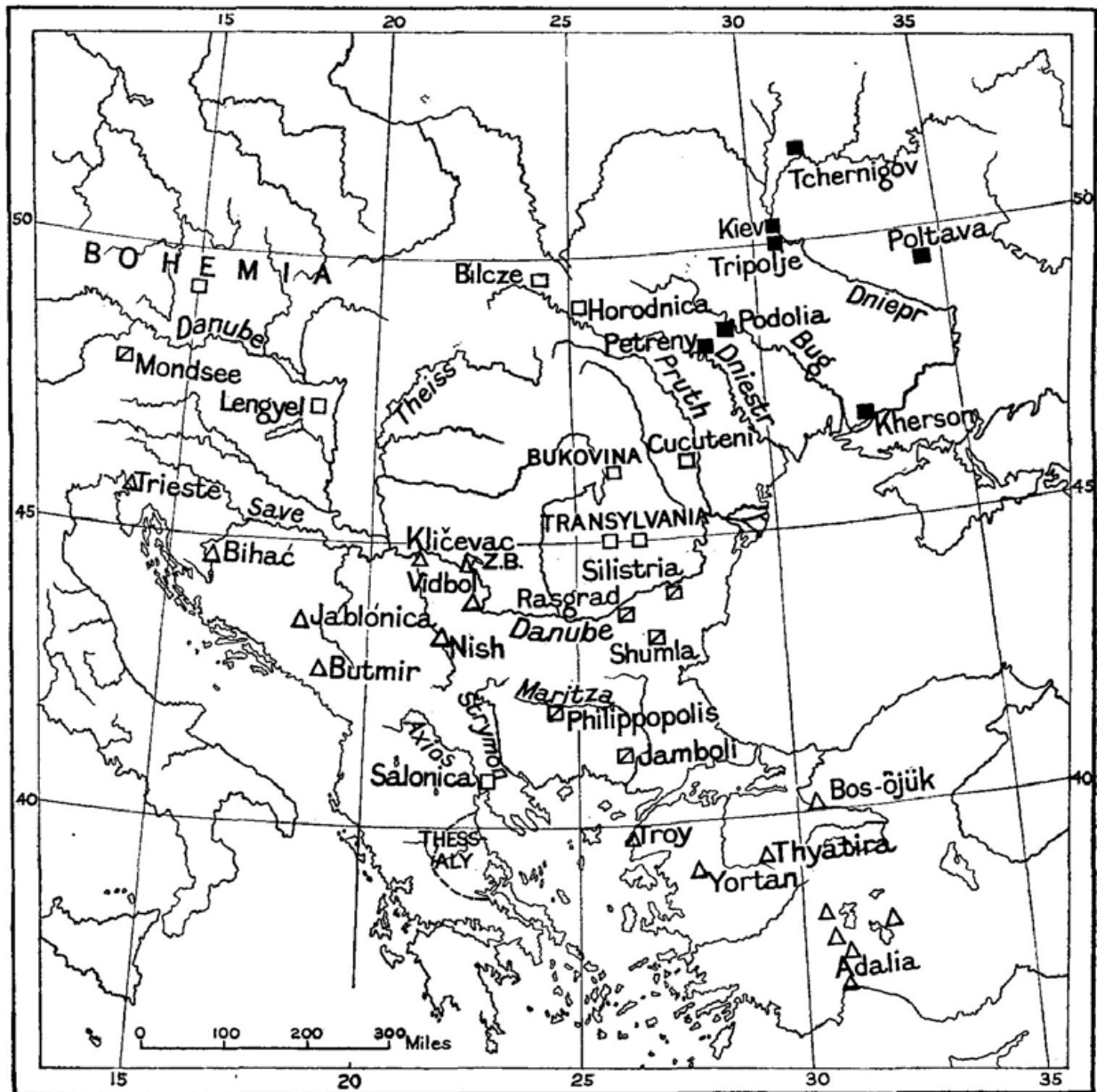
Мислим да, ако у Хомеровом запису и постоји празнина, она лежи још јужније, јер је Македонија обухваћена Пеонијцима, савезницима који су некада заузимали више територије него у историјско доба. И док је још увек прерано много говорити о Македонији, ископавања показују тежњу да се премости јаз између Тракије и Тесалије. Тесалија, а не Македонија, изгледа да је била та варварска заостала област.¹⁵

Ипак, овај рад се не бави егејским нити тесалијским подручјима, већ народима који су насељавали долину Дунава и сродне области.

У занимљивом једанаестом поглављу „Открића на Криту“, професор Бароуз даје одличан

преглед налаза из одређених области Јужне Русије и њене околине, области коју пореди са троуглом чија основа иде од Кијева до северне Бохемије преко Аустрије до Трста и Босне; источна линија преко Подоље и Бесарабије у Румунију; источносредна линија иде кроз Буковину и Трансилванију; западносредна линија кроз Мађарску у Србију. Источна линија може бити продужена преко Источне Румелије, Троје и Јортана у Мизији.¹⁶

Није сва култура у овом подручју потпуно истог типа, и она може бити класификована као што је назначено на карти (сл. 1), која показује блиску везу између Троје и балканског подручја, у ономе што професор Мајерс назива Великом дијагоналном линијом.

Сл. 1: Распрострањеност осликане и урезане грнчарије.^{16а}

- Осликана грнчарија типа Кијев–Трипоље.
- Осликана грнчарија сличних стилова.
- △ Урезана грнчарија.
- ▣ Грнчарија и осликана и урезана.

Прва група, означена на карти квадратима, показује област изванредне полихромне осликане грнчарије са спиралним и натуралистичким мотивима који припадају неолитском периоду, упоредо са урезаним стиловима који обично карактеришу то доба. Ова група може бити даље подељена на:

1. кијевско–трипољску културу, и
2. налазишта са грнчаријом сличних стилова.

Прва група је обележена пуним квадратима, друга празним; она налазишта која леже најзападније имају мање сличности са Кијевом него галичка налазишта.

Области око Кијева, често описиване као трипољска култура (према Трипољу, које лежи четрдесет миља ниже од Кијева на Дњепру), организоване су у кружне групе на високом терену који се спушта ка води на јужној страни. Ове области су ископаване до дубине од два до четири стопе и имају правоугаони облик, који варира од пет до десет јарди у дужини и од шест до осам у ширини, или понекад и до двадесет са дванаест. Зидови су били уклесани у плетиво обложено глином, понекад бело окречени и осликани црвеном бојом или украшени венцем. Под је, изгледа, био од очврснуте земље, а многи грумени глине разбацани по њему можда су били делови крова.

Међу овим глиненим фрагментима пронађена је грнчарија препознатљивих типова (описаних касније); секире од рога или кремента, праћке, жрвњеви, шкољке, кости животиња, овојнице корњача и мале глинене фигурине „које јасно подсећају на оне са Хисарлика”.¹⁷

Карактеристични облици грнчарије су: посуде двогледастог облика, и коничне посуде са постољем или са угаоним обрисом. Спирале или таласасте обрасци у облику трака изведени су са четири или пет паралелних линија или су осликани црвенкасто–браон бојом на жутој или црвеној подлози.¹⁸ Листасти мотиви осликани су браон бојом на белој или крем позадини, а понекад је светлији мотив исцртан браон или црном бојом.¹⁹ Ретке људске фигурине подсећају на дипилонски стил али су мање издужене.²⁰ Фигурине показују развој од крстоидних или плочастих идола ка добро заобљеним облицима. Многе имају обресе налик птицама.²¹ Иако је већина секира од камена, бакар почиње да се користи.

Изгледа невероватно да су ове области могле служити као насеља, јер нема остатака хране, одбачене грнчарије или сталног огњишта. Чвоика је веровао да су то гробови, иако кости још нису пронађене. Међутим, каснија открића су пружила доказе о кремацији и сахрањивању.²²

Подолија и Петрену припадају овој групи. Једна ваза из Подолије представља козу, јелена и пса у горњој зони. Друге имају позадине у црној, светло браон, жутој или сивој боји са спиралама и линијама у белој, црвеној, наранџастој или браон боји.²³ Исте боје и обрасци јављају се и у Петренују, где су у појединим случајевима мотиви осликани црном или љубичасто-браон бојом на природној црвеној или жутој површини глине; у другим случајевима присутан је премаз црвене или браон боје (полиране) или жуте или беле (мат). Иако животињске и људске фигуре нису тако добре као у Трипољу или Подолији, укупни утисак мора да је био богат и разноврстан. Налазе се бубрегасте дршке, али урезаних украса има мало.²⁴

Ова грнчарија можда је развијена у Русији или је тамо пренета из других места. Неки научници заступају егејско порекло, али, колико се може судити по илустрацијама, сличности су мале.

Делује помало чудно да је толико труда потрошено на покушаје да се егејски стилови изведу из руско–дунавских или обрнуто. Обе стране питања добро је сажето представио професор Бароуз,²⁵ а изнесено је и треће гледиште, наиме, да је реч о паралелном и независном развоју. Ово је став који преферирају др Хернес²⁶ и господи Вејс и Томпсон²⁷, и који изгледа најразумније објашњење. Поред чињенице да између две области готово и да нема ничег заједничког осим осликане грнчарије и спирале, постоји и чињеница да се између њих налази прилично широко подручје које обухвата Тесалију и Горњи Балкан, сваки са својим карактеристичним стиловима, и да, када би се овај осликани спирални мотив пренео преко Балканског полуострва — било у северном или јужном правцу — свакако би негде оставио трага. Остаје могућност поморског пута; али главни приговор овој претпоставци јесте да су малобројни трагови егејске цивилизације пронађени на обали било где између Вола и Троје, као и да нема остатака миновске грнчарије у Јужној Русији или Тракији, и да би она морала да прође право кроз српско–тројанску зону.

У сваком случају, сматрамо да је ова грнчарија, стилски, супериорна већини других места у неолитском периоду. Као у Скандинавији, изоловани положај омогућио је потпунији развој неолитске технике у каменим предметима; тако је овде кашње познавање метала дало прилику неолитским уметницима да развију грнчарију, што је била њихова снага. Датирања су тешко поуздана или пожељна, али Нидерлеов предлог²⁸ да припада око 2000. године пре нове ере делује разумно. Наравно, егејско подручје је користило метал много пре овога, али нема разлога да чак и у најбољем периоду ММ. ова област није још увек могла бити у каменом добу. Иако је порекло још увек нејасно, сродност са Трансилванијом и Галицијом и даље је видљива, као и налазишта у Билче Злоти²⁹ и Хородници³⁰, која дају многе лепе примере осликане грнчарије у кијевском стилу. Ове је описао Хернес као „украјинске“ и укључују карактеристичне биконичне посуде, варијације спирале и употребу истих богатих боја. Још једно галичко налазиште, Косзиловце,³¹ има сиву урезану керамику и осликане посуде. За његов неолитски период каже се да показује многе сличности са тесалијским стилем и да даје блиску паралелу Бутмиру.

У карпатском подручју или Трансилванији, где се јављају и урезани и осликани стил, Тордош и Кронштат су два најплоднија налазишта. У Тордошу су украси на грнчарији праволинијски и спирални, црвени или љубичасто-црвени на жутој подлози. На теракоти се налазе мале животиње кратких ногу и женски идоли раширених руку, хоризонтално постављених или прилеглих на тело.³² Кронштат³³ даје многе примере грнчарије у којој су равне и закривљене траке исцртане са великом уредношћу и тачношћу. Иако се јавља бело на тамном, обрнута техника је много чешћа. Као и у Тордошу, има много фигура животиња и женских идола, али је варијанта из Кронштата веома стеатопигна и дебела у ногама. Грудни су мале, пупак и колена моделирани у рељефу, а глава често пробушена кроз отворе.

У Румунији, Кукутени (код Јашија) даје неке добре примере полихромних стилова.³⁴ Ранија неолитска група укључује велики број „воћних сталак“-тип посуде, чији облик и неке од карактеристика украса подсећају на посуде Тесалије II, али нису нимало истоветне и могу се лако разликовати, јер су оне из Кукутенија мат и прашњаве, док су оне из Тесалије полиране. Касније посуде које припадају халколиту или раном бронзаном добу подсећају на оне из Петренуја у употреби спирале и у распореду украса на горњем делу посуде које се брзо сужавају ка малом постољу.

Теракотне фигуре из Кукутенија веома су упечатљиве: горњи део тела у профилу је раван и плочаст, глава незнатна, а стеатопигија веома наглашена; гледано са предње или задње

стране, широких су рамена и широких кукова. Украшене су урезаним мотивима — спиралама и меандерским облицима, закривљеним линијама, полукраговима и особеним распоредом који даје утисак веома затегнуте драперије око доњег дела тела.³⁵

Ова налазишта затим образују групу која, иако није хомогена, ипак је блиско повезана. Када пређемо Дунав у Бугарску, налазимо везе са Србијом и Босном и такође са групом која је управо описана.³⁶ Ту постоје урезани украси са комбинацијом спиралних и геометријских дизајна, паралелне линије у облику трака, утиснути узорци шаховског типа, и, ређе, осликана грнчарија сродна оним у Молдавији и понека са употребом графитне технике,³⁷ ту су такође идоли са урезаним украсима³⁸ попут украјинских идола,³⁹ фигурине које подсећају на Кукутени⁴⁰ и руске⁴¹ стилове, као и седечи идоли покривени урезаним украсима чији се међусобни односи још не могу утврдити.⁴² Један прилично занимљив фрагмент теракоте приказује горњи део птице, вероватно сове, чије су очи елипсе са правом линијом која прелази кроз средину, уста у облику крста, кљун издужен, перје урезано. Претпоставља се да можда представља човека обученог у животињску кожу, као што сазнајемо од Ксенофонта и Херодота да су Трачани били облачени на овај начин.⁴³

Бугарска, чини се, има извесну везу са молдавским подручјем северно од Дунава и неке са Србијом. Господа Вејс и Томпсон указују на то да се у софијском музеју налази много оружја уобичајених средњоевропских облика. Урбанизане камене секире са бушењем, које могу имитирати металне секире, карактеристичне су и за Троју, и указују на везу између Троје и централног дела дунавске долине; али, будући да Троја не пружа никакве примере молдавске осликане грнчарије, та рута се вероватно одвајала и пратила пут који су касније узели римски путеви од Ниша до Хелеспонта. У Бугарској су главни налази на Дунаву код Разграда и код Силистре; у шумлијском округу, код Јамболија и Тел Рачефа близу Јамбоља; и на разним налазиштима код Филипопоља.⁴⁴ У шумлијском округу осликана молдавска грнчарија је чешћа него код Филипопоља, где су урезани производи посебно бројни. Произвођеви Рачефа и Мечкура, међутим, како кажу Сјур и Дегран, скоро су идентични, иако су примерци овог последњег нешто пажљивије обрађени.⁴⁵ Ови аутори посебно напомињу сличности са босанским и српским производима.

Такозвани Протезилаов гроб, две и по миље северно од Сед-ел-Бахра, преко Хелеспонта од Троје, и оближње баште били су посути дебелим слојевима сјајне грнчарије карактеристичне за Троју I; у гробу су се налазили примери тканина Троје I и II, секире од камена, чекићи, жрвњевци и кугле, мали бронзани нож и печене цигле попут оних из другог и трећег тројанског града.⁴⁶ Ово је био једини тумулус у коме је Шлиман пронашао тројанску грнчарију, али каснија истраживања у Тракији и Бугарској донела су још примера. Они помажу да се потврде изјаве Херодота и Страбона о везама између Фригијаца и Тројанаца и сеобама са јужних подручја Европе у Азију. Фригијци и Мизијци су прешли босфорски пут и оставили код куће у својој постојбини Трачане, познате касније као Бриги и Мезијци.⁴⁷ Вероватно је ширење ових племена у северозападну Малу Азију било део истог покрета који је натерао њихову родбину Ахаје да се спусти јужно на грчко полуострво.⁴⁸ Центар дистрибуције очигледно је лежао негде у области према Дунаву и линије су се одатле гранале тако да су Ахајци ишли на југ–западно од Фригијаца. Страбон⁴⁹ такође каже да су Фригијци прошли из Тракије, убили краља Троје... и населили се овде; да је постојала велика борба за плодне земље и да се све то одиграло пре Тројанског рата. Хомерови фригијски савезници потичу углавном из Мале Азије. Фригијци изгледа да су имали везе и према југозападу, јер су Бриги припадали Македонији и, према Страбону,⁵⁰ Пајонци су били фригијска колонија.

Бугарска чини природан прелазка групи 4, босанско–српско–тројанској линији (обележеној троуглом). Овде грнчарија са неолитским предметима није осликана него урезана или утискивана, мада украси укључују спиралне и криволинијске, као и праволинијске мотиве. Фигурина људских бића има веома много; углавном су женске и обично стеатопигне. Бихаћ и Бутмир представљају западне крајности ове линије, која се протеже кроз Србију, нарочито дуж Дунава све до Радујевца, укључујући значајна налазишта Кличевац и Жуто Брдо, и у долини Мораве све до Ниша.⁵¹ У овом области Винча и Јабланица су посебно значајне станице. У Бутмиру су спирални, закривљени, прави или правоугаони украси урезани, тачкасти или утискивани на меку глину ручно рађене грнчарије. Међу фигуринама најједноставнији облик је плочасти идол са раширеним остатцима руку; друге имају постоља уместо руку, ногу или стопала. Вратови су дуги, лица нагнута уназад и имају оштре носеве, без брада, косе чела стрма, очи са снажним рељефним обрвама које често стварају облик Т са носем. Урезани обрасци чести су на труповима, који су обично наги, мада понекад делују као да имају тесну одећу око кукова или су украшени огрлицама и венцима у тачкама.⁵² У босанском пилетном (pile-dwelling) селу Рипач близу Бихаћа и у Гресине на језеру Бурже пронађене су хермафродитске теракоте, а у Рипачу и пирамидални аниконични идоли.⁵³

У Србији, дуж долине Мораве, постоје остаци насеља више–мање правоугаоне основе изграђених од плетера и набијене глине.⁵⁴ Урезани украси на грнчарији и праволинијски и спирални, најближе сродности имају са онима из Бутмира и панонске групе по Хернесу. Друга омиљена техника била је декорација отпечавањем или утискивањем, а трећа је била „високополирана црна декорација нанета на површину посуде на сиво–белом премазу“ (очигледно графитна техника). Урезани украси касних периода често су испуњени белилом,⁵⁵ нпр. у Кличевцу. Иако је позната фигурина из Кличевца добро документована илустрацијама, значај налазишта у целини не може се довољно често нагласити.⁵⁶

Црвена или црна грнчарија урезана и испуњена белилом ставља ово налазиште у везу са местима од Босне до Троје. Др Васитс је склон да му прида вредност због комбинације онога што препознаје као геометријске и микенске елементе, мада су спирале, које изводи из Микене, карактеристичне управо за ону групу означену троуглом на карти.

Суседно насеље Жуто Брдо⁵⁷ богато је фигуринама са урезаним украсима и ручно рађеним посудама, тачкастим, утискиваним или урезаним на уобичајен начин. Иако се у Кличевцу јавља и понешто метала чак и у нижим слојевима, право неолитско насеље је Јабланица⁵⁸ за коју др Васитс каже да стоји у истом односу према Кличевцу као предпредмикенски према микенском. Он чак не види јужни утицај овде, а сродности са другим локалитетима ове групе су изузетне, нарочито са Кубином у Мађарској, Босном, Тројом и Бос–Оцуком. Ово је очигледно једно од најзначајнијих налазишта које је до сада изашло на видело. Професор Мурес⁵⁹ сматра га местом највеће важности, јер омогућава допуњавање недостајуће везе између неолитског Бутмира и Троје, пошто су до сада постојали само трачки тумули који су били сувише блиски Троји да би заиста били средњи степен. М. Рејнах⁶⁰ назива га још једном кариком у ланцу који повезује Босну са Троадом и Фригијом, Мађарском и Кијевом. То он сматра јединственом цивилизацијом са локалним разликама, и мисли да би покушај да се да етничко име попут трачко–илирског или фриго–скитског био преурањен.

С малом извесном уздржаношћу усуђујем се да се не сложим са овим угледним ауторитетом, али чини ми се да је разлика у две групе јасно означена, иако је без сумње постојао контакт међу њима.

Класификација око 1.000 фигурина у Београдском музеју показује да оне обухватају период

од најранијих нагих фигура са равним троугластим лицима до декадентног типа са птичјом главом и чудовишним носем. Урезивање се обилно користило за означавање црта лица, огрлица и одеће на познијим примерцима. Стојеће фигурине носе одећу сличну двојном појасу или лоин-клотху, квадратног реза, који виси са појаса, понекад збијен као плашт око кукова као код Кукутенија, или са крајевима који висе спреда причвршћени за појас дугмадима које представљају мала глинена зрнца. Хоризонталне траке око ногу могу означавати чизме. Једна фрагментарна фигурина од кости подсећа на оне из Бугарске, Троје и Тесалије.⁶¹

Покушај др Васитса да докаже директну везу између егејских и српских култура мора се сматрати неуспехом; сродности Србије свакако леже другде.⁶²

Групе 3 и 4 можемо табеларно приказати овако:

I. Северно од Дунава:

A. Источно од Карпата:

1. (a) Кијев—Чернигов—Трипоље—Полтава—Херсон у долини Дњепра,
(b) Подоље—Петрени—у Дњестру,
2. **Галиција** (извориште Дњестра),
Кукутени, Прут,
Буковина, „

B. Западно од Карпата:

1. **Трансилванија:** Тордош,
Кронштат.
2. **Панонска група:** Ленђел,
Атерзе,
Мондзе,
Трст.

II. У долини Дунава или јужно од Дунава:

1. **Босанска:** Бутмир,
Бихаћ.
2. **Српска:** Дунав,
Морава.
3. **Бугарска:** Разград, Силистра — на Дунаву,
Шумла,
Султан Село — Горња Марица, западни огранак,
Јамбољ — Горња Марица, источни огранак (Тунджа),
Филипопољ.

Да сумирамо: северно од Дунава култура дуж долина његових притока, као што су Прут и Тиса, блиско је сродна културама у суседним речним сливовима Дњепра и Дњестра; на

јужној страни, као и дуж његових притока Саве, Дрима и Мораве, веза је са босанском групом. Бугарска изгледа да је била место сусрета обеју цивилизација.

Али да бисмо разматрали везе са Тројом, где остаци другог града показују многе блиске сродности са четвртом групом (троуглови на карти), и где балканско-дунавска веза изнова постаје видљива у седмом граду раног гвозденог доба, морамо размотрити могуће путеве са јужне обале Дунава ка егејском простору.

Постоје три оваква пута, а приступ свима њима иде преко Мораве. Пратећи ову реку до Ниша може се ићи преко планина и (1) низ Марицу, (2) низ Струму или (3) преко превоја и низ Аксиос, односно Вардар. Први од ових путева користио се као римски друм, а и Оријент Експрес пролази овуда, и он води у делове Бугарске где су откривени остаци и на горњим огранцима Марице, као и ближе њеном ушћу у Егеј, одакле је веза са Тројом лака. Пут преко Струме изгледа да није био ни приближно важан као други у древно или у модерно доба и неуређени услови у земљи отежали су ископавања. Он није тако лако доступан од изворишта Мораве, али може се достићи без великих тешкоћа и један је од природних излаза из околине Софије ка Егеју, упркос висини земљишта кроз које тече део свог тока.

Карта постојећих и планираних железница⁶³ показује да је путем ове долине предложен и друм.

Мораћемо да је сматрамо путем другостепене важности дуж којег ни данас нема доброг друма, стављајући Оријент Експрес и пут Мораве–Вардара као два заиста значајна пролаза. Римљани изгледа да нису користили долину Аксиоса, што је природно, јер нису толико били усмерени на правац север–југ колико на правац исток–запад. Њихова почетна тачка била је Дирахујум, одакле се кретало североисточно до Наисуса и југоисточно до Византијума, отприлике две стране троугла чија је база формирана путем *Via Egnatia*, који је ишао готово право исток–запад, колико је природа земљишта дозвољавала. До Пеле или Солуна морала је то бити крајње тешка и непријатна путовања, али источно од ушћа Аксиоса пут је ишао уз обалу у уском појасу јужно од Родопа. Из разних разлога изгледа да је такав каравански пут морао постојати од врло давног периода, или у сваком случају још од Хомерових времена, како ћемо видети.

Велики пут Мораве–Вардара био је од памтивека коридор између Дунава и Егеја, било да се струја путовања кретала са севера на југ, као у случају најранијих освајача, или с југа на север, као у случају наших савезничких војски. Било би апсурдно помислити да се цивилизација која се уздигла уз Мораву зауставила код Ниша и није прешла на другу страну планина долином Аксиоса. „Македонија“, да јој употребимо старо име, сигурно ће бити богат терен за ископаваче, јер су истраживања господe Вејса и Томпсона⁶⁴ привукла њихову пажњу на прилично велики број тумула и насеља само у солунском округу. Њихова истраживања у Тесалији одредила су долину Темпе као северну границу тесалијске културе, иако су спорадични примери грнчарије нађени у Тракији. Та северна граница сада је померена све до долине Халиакмона, где су откривени уломци тесалијске I и II грнчарије код Серфија, док истраживања у околини Солуна указују да је македонска култура делом носила одлике својих суседа и са југа (Тесалија) и са севера (Дунав–Балкан). У тој околини приметили су тридесет и четири погребна тумула типа непознатог у јужној Грчкој али уобичајеног у Тракији и распрострањеног све до Пергама и Керча, а двадесет и шест праисторијских насеља дају осликану грнчарију која личи на тесалијску II, III и IV, као и танку, распрострањену L. M. III. типа који је означен као копнени (не критски). Постоји такође и урезана грнчарија једноставног геометријског типа, али по Вејсу то није довољно да би се утврдили

њени односи са Тесалијом, Тракијом или Босном.⁶⁵ Ова ископавања су још необјављена⁶⁶ и не би требало доносити преурањене закључаке, али можемо бар повезати Македонију са Тесалијом, Тракијом, Србијом и Босном.⁶⁷

Пре разматрања веза између Троје и овог подручја можемо напоменути да босанско–српска линија не престаје код Троје. Јортан у горњој долини Каика у Мизији⁶⁸ и Бос-Оџук близу фригијског Дорилајона на Сангарију⁶⁹ дали су грнчарију сличну тројанској, мада неко бронзано оружје показује да прво налазиште припада халколитском добу.

Г. Ормеродова недавна открића додала су неколико локација које показују извесну везу са Тројом и Балканом.⁷⁰ Из Тијатире потиче седеча женска фигурина са равним, дисколиким лицем и укрштеним тракама преко груди, која подсећа на оловану фигурину из Троје као и на једну из Селенџија (близу Тијатире), а чак је и налик босанској,⁷¹ и три мала врча са животињским главама и клјунама за које се каже да потичу из ове околине.⁷² Додатна истраживања у северној Ликији, југозападној Писидији и јужној Фригији дала су важан материјал.

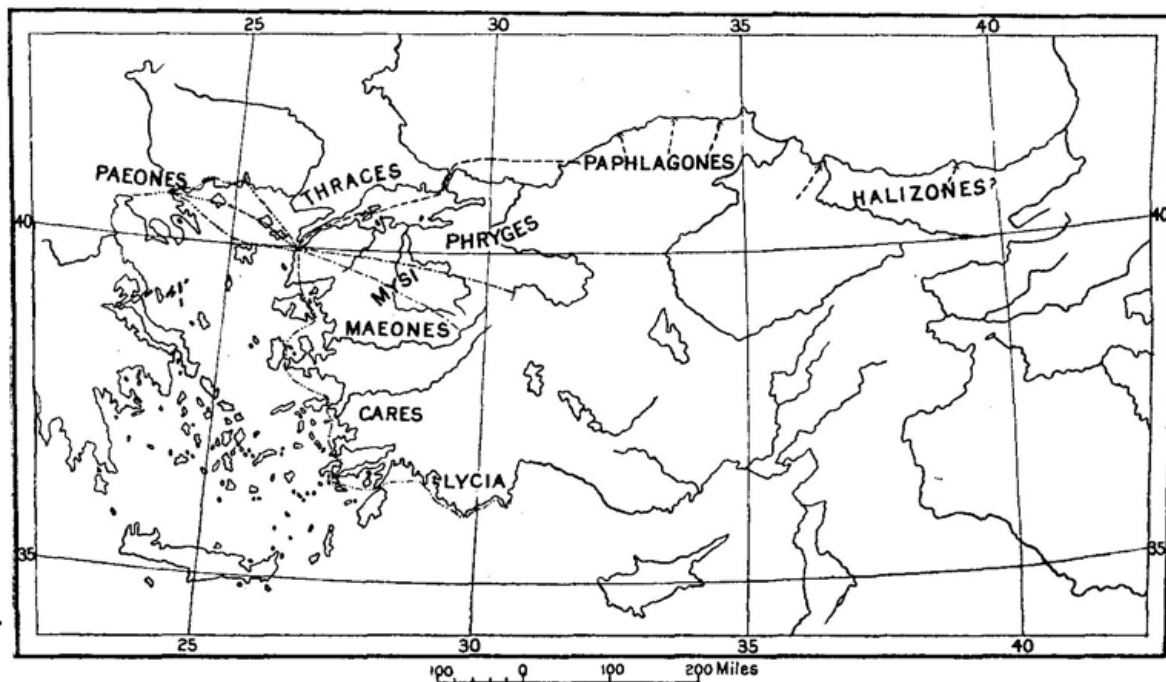
Тчаи-Кенар⁷³ близу Тауруса повезан је и са Тројом и са Кипром својом грнчаријом која укључује црвенкасто печену, црвено-глазурирану и црно-глазурирану урезану грнчарију која припада првом и другом граду на Хисарлику, и „црвено-кипроитску“ осликану грнчарију раног гвозденог доба. Постоји и извесна декадентна микенска традиција и изван негејски утицај који је можда стигао преко Кападокије из геометријских области западне Азије. Две мале безглаве фигурине од грубог белог мермера из ове области тешко је приписати било којој тачној групи, али можда припадају острвском типу.⁷⁴

На основу грнчарије из Сенирдје⁷⁵ (близу Исбарте у северној Писидији), која је углавном тамносива, глачано-печена као она са Кипра и Хисарлика по општој величини и облицима, украшена широким равним урезима, ситним квржицама или ређе урезима испуњеним белилом, хелеспонтинско–севернофригијска област је проширена даље ка југоистоку. Слична грнчарија нађена је и код Бунарбаши Ђола⁷⁶ (близу Апамеје) заједно са пет рано–бронзано–добних алатки, две камене секире са равним сечивом, два киприотска ножића и једним недовршеним предметом, вероватно секиром.

Друге везе су назначене са две мале стеатопигне фигурине из Чукуркернда,⁷⁷ јер се овај тип не јавља у Троји, нити у Јортану (где су фигурине равне), нити је карактеристичан за Егеј упркос неколико примерака. Међутим, као што смо видели, веома је чест на југозападу Европе, у Тракији и Тесалији.

аван, плочаст груп „букера“ са укрштеним урезаним тракама и убудном декорацијом из Кул Тепе код Кесарије подсећа на Тчаи-Кенар фигуру коју је објавио г. Пит, а равне мермерне фигурине из Фулге у Истанозкој равници могу бити груб пример типа у облику виолине, који се налази у Кикладама и на Хисарлику и у Јортану.⁷⁸

Да сумирамо: линија се може проширити ка југоистоку на основу грнчарије и фигурине, док се у исто време осећа и противутицај са Кипра. Још увек нисмо у положају да кажемо шта је било прво. Свакако је кипарски утицај трајао и у гвоздено доба. Др Лиф,⁷⁹ када расправља о Ликијцима међу тројанским савезницима, снажно наглашава њихову трговину, за коју верује да се обављала углавном морем (видети карту, сл. 2), али за друге сврхе копнени пут је свакако био у употреби.

Сл. 2: Трговачки правци који се сусрећу у Троји

- (1) Пафлагонци и Хализони -----
- (2) Мизијци и Фригијци -.-.-.-.-
- (3) Маонијци, Каријци и Ликијци -.-.-.-.-
- (4) Трачани и Пајонци

На другом месту⁸⁰ он има веома поучне напомене о разлици између путева за трговину и оних за друге сврхе, које увек треба имати на уму када човек дође у искушење да нагло закључи да постоји један (и само један) начин да се до неког места стигне. Наравно, све зависи од тога шта хоћете да превезете.

Још давно професор Мајрес указао је на везе између Кипра и Хисарлика и предложио копнени пут. Хисарлик спаја европске и азијске, дунавске и кипарске елементе у грнчарији, оруђу, бронзи и бакру.⁸¹ Недавна открића значајно су помогла да се ово становиште учврсти и дала су нам међаше на том путу.

Истовремено са балканским неолитским периодом налазио се други град у Троји са својим урнама у облику лица, својим врчевима са отворима за вешање, својом грнчаријом са урезима испуњеним белилом, својим обиљем метала — бакра и бронзе — и краљевским златним благом, као и непрекидном употребом камена која сведочи о спољној трговини која се простирала од Мелоса до Кине, његовом северном типу мегарона и доказима великог процвата града током његове дуге окупације.⁸²

Важна ствар коју треба истаћи у вези са слојевима II–V, који су наследили велики други град након његовог уништења пожаром, јесте могућа назнака првог доласка нове цивилизације пре краја периода V, када се осликана грнчарија појављује први пут.⁸³

Шести град је, наравно, савремен са Л. М. и уништен је у Тројанском рату. У седмом слоју стоје записи о стапању наследника старијег града са новом навалом освајача. Рана грчка геометријска грнчарија налази се са простом варварском „грдосија-грнчаријом са квргама“ и

са металним секирама, чекићима, длетима, иглама и прстеновима који нису ни тројански ни грчки, већ типично дунавски. Ови предмети можда могу бити приписани Трејерима, трачком племену, који су са Кимерцима прешли Босфор у постхомерска времена, вероватно око осмог века. Калуп за бојну секиру дунавског типа показује да су ти људи били металци и да су своју вештину упражњавали у самој Троји.⁸⁴

Ако се следеће окренемо Хомеровом сведочанству, видећемо да су долине Стримона и Аксиоса припадале Пајонцима који се убрајају међу савезнике Тројанаца. Карта (сл. 2) пластично приказује оне четири линије које др Лиф сматра да „представљају четири трговачка правца која су се слила у Троју“, полазећи од четири групе савезника наведених у тројанском каталогу.⁸⁵

Три од ових линија које леже у Малој Азији требају само пролазну напомену:

(1) Пафлагонци и Хализони из далеких Аља, који су живели дуж обале Црног мора, додиривали су земљу која лежи јужно и отпремали своју робу преко Босфора и Хелеспонта.⁸⁶

(2) Ту су били Мизијци и Фригијци, блиски суседи Тројанаца, који су живели у унутрашњости и који су без сумње прешли из Тракије у једном далеком периоду.⁸⁷

(3) Ту су били Маонијци, Каријци и Ликијци, који су вероватно били трговци пре него ратници и који су следили линију уз обалу унутрашњим острвима путем који је био познат као „унутрашња обала“.⁸⁸

(4) Други скуп линија који је водио у Троју посебно нас се тиче.

„А Акаман и Пејрос вођаху Трачане, све оне који су ограђени брзотекућим Хебром.

„А Еуфемос беше заповедник ратоборних Кикона.“

„Пирајхм предвођаше Пајонце кривога лука из далеког Амидона, од широкотекућег Аксиоса, Аксиоса чија је вода најлепша што тече по земљи.“⁸⁹

Једном речју, они су Трачани ограничени Хелеспонтом, Пајонци Аксиосом, а Кикони између њих. Никаква трачка племена нису наведена нити је иједан град именован у каталогу, али Пејрос, један од њихових вођа, долази из Ајноса, луке на ушћу Хебра и очигледне луке за ту долину,⁹⁰ баш оне Марице где смо пронашли обиље остатака.

До њих су дошли Кикони „без посебно наведених граница“, али их други подаци повезују са планином Исмарус, која их је одвајала од долине Хебра. Није лако рећи где је била древна лука: вероватно код Деде Агача.⁹¹

Пајонци, како је професор Макарди⁹² показао, у почетку су заузимали много обимнију територију него касније, када су их Македонци потиснули назад ка горњем Аксиосу. Они су се свакако простирали од Неста до Аксиоса, укључујући на том путу Стримон и Пангејски венац. Да су били људи великог богатства и значаја јасно се види, јер су поседовали златне и сребрне руднике Пангија и плодно земљиште за узгој жита. Велики део онога што је касније била Македонија раније је настањиван од Пајонаца, било они припадали трачком или илирском стоцку. Ови су, мислим, свакако били огранци истог народа са подручја Дунава.

Трачани се посебно помињу по свом металном раду, чашама и великим мачевима, као и по својим белим коњима који су били познати од времена Реса у читавом класичном добу.

Ако у пајонску територију укључимо ушћа Аксиоса и Стримона, свакако бисмо их повезали

путем преко језера Болбе да би се прешао врх Халкидикија. Од Троје поморски пут у Солун био би дугачак и опасан, као што је Ксеркс сазнао на своју штету. Од ушћа Стримона пут до Троје могао је ићи копненим путем дуж обале већ поменутих градова, или преко мора правим југоисточним правцем, или путем преко насутог низа камених прагова — Тасоса, Самотраке, Имброса и Лемноса. Та веза изгледа највероватнија у светлу истраживања професора Макардија, која се заснивају углавном на именима и религији.

Дорданци су дали своје име Дарданелима и изгледа да су следили пут у Троју преко Самотраке, острва које је Паусанија каже првобитно називано Дарданија.⁹³ Дарданија–Пајонија је од раног доба била важно трговачко средиште, право на трговачкој рути од Дунава, и много робе је морало да прође тим путем. У историјским временима ковани новац тог подручја било је изванредно богат, као што су показала истраживања М. Сворноса.⁹⁴

Недовољно је извршено ископавања да би се много тога са сигурношћу доказало, али морало је бити неког контакта, као што показују помињања Лемноса и Имроса у *Илијади*. Осим тога, Лемнос је одржавао везе и са Тројанцима и са Грцима; др Лиф описује став Лемнијана према Грцима као један од „пријатељске неутралности“; био је база снабдевања и тржиште робова, али је такође одржавао трговачке односе са Тројанцима, делујући као посредник у откупу важних заробљеника.⁹⁵ Можда је његов положај био као онај данашње Швајцарске, која мора да одржава пријатељске односе са обе стране у рату.

Ове правце које се спајају указују да је Троја била место сусрета људи са обе стране Егеја, и да се целокупан хелеспонтски крај мора посматрати као географска целина. Човек је склон да закључи да су у једно време сви путеви водили у Троју, било копнени или поморски. Др Лифово становиште, сада добро познато свим научницима, јесте да је Тројанско богатство потицало од контроле над Дарданелима, и да је са падом Троје и отварањем мореуза Грцима њена слава ишчезла. Ово би давало разумно објашњење зашто никада више није достигла значај после разарања хомерског града. Чињеница да је књига *Troy, a Study in Homeric Geography* објављена 1912. године показује да је ова мисао заснована на независним доказима и никако није била под утицајем недавних догађаја који су тако јасно показали неопходан значај контроле над Дарданелима.

И нису само Дарданели ти који су допринели доминантном положају Троје. Солун, она друга стратешка тачка од толиког значаја за Савезнике — у почетку током дугог раздобља привидне неактивности, а затим као база великог покрета према северу који је стигао до Дунава и даље — Солун изгледа да је такође имао блиске везе са Тројом.

Откривамо да је Троја била само слабо под утицајем егејске цивилизације, и ако верујемо да Грци историје представљају спој северних или ахејских освајача са својим микенским поданицима, и да је северни елемент био грчки или хеленски *par excellence*, онда можемо не само прихватити предлог професора Берија да су Тројанци били Грци,⁹⁶ већ, парафразирајући *Hibernis ipsis Hiberniores*, рећи да су они били више Грци него сами Грци.

То би, наравно, била апсурдна, мада напола истинита мисао, јер се у Троју као и у Хеладу утукло мноштво елемената. Не знамо шта је била изворна основа Троје, али знамо да је дунавски елемент долазио рано и често; да је постојала веза са Кипром и са областима Мале Азије; али да је егејски утицај био привремен и, изгледа, прилично површан, и да су после њега надошли стари европски сродници који су се одавно улили у град својих предака.

ИДА КАРЛЕТОН ТАЛОН